

Török vendégek a Gellérthegy flórájában.

Annak, aki a budai hegyek változatos és érdekes növényvilágát ismeri, okvetetlenül kell, hogy feltűnjék az ugynevezett gellért-sashegyi csoport növényzetének teljes különbözősége és elütő volta a többi hegycsoport flórájától. Mig ugyanis a Svábhegytől kezdődőleg a János- és Hárshegyen át a Hármashatárhegyig vonuló láncolat flórájának jellege kimondottan havasalji, addig a Sashegyen, de főleg a Gellérthegy déli lejtőjén számos oly növényt találunk, melynek a keleti pusztai flórához, vagy a Balkán növényzetéhez való tartozandósága kétségtelenül kimutatható.

E sajátosságos növényföldrajzi tünemény a geologiai és éghajlati viszonyokkal aligha volna megmagyarázható, mert hisz a Gellért- és Sashegy földtani alakulása nagyjában azonos a többi budai hegycsoportéval, mely valamennyi a felső triaszhoz tartozó mészkőképződmény, még pedig olyan alakulat, melynek alsó emeletét (ahova a 235 m. magas Gellérthegy és a 259 m. magas Sashegy is számítani kell) dolomit alkotja, míg a felső emelet tömör mészkőből áll. Az éghajlati viszonyok pedig az egész budai hegységben minimális és növényföldrajzi szempontból szerepet igazán nem játszható eltérésekkel azonosak.

A növényzet másként és idegenszerűen való alakulására itt tehát az a körülmény folyhatott be, hogy a budai hegységnek e két legdélibb és legalacsonyabb tömbjét észak felől 529 m. magasságig emelkedő hegylánc védi s a két hegy délkeleti és déli lejtőit csaknem szakadatlanul éri a nap. Hogy az ilyen helyzetnek mennyire döntő befolyása van a növényzet alakulására, azt például meglepő módon

szemléltethetjük a pécsi Mecsek-hegyen. Ez a hegylánc nyugat-keleti irányban húzódik el közvetlenül a város felett. A meglehetősen magas hegy (legmagasabb csúcsa 602 m.) északi lejtőjén néha még április végén, sőt május elején tenyérnyi hóban virágozik a hóvirág (*Galanthus nivalis*), míg ugyanakkor a teljesen védett déli lejtő alján teljes virágában láthatjuk az *Iris variegata*-t és az Olaszországból származó *Echium italicum*-ot!

De befolyással lehetett — amint kétségtelenül volt is — a gellért-sashegyi csoport flórájának alakulására az a körülmény is, hogy ez a két dolomithegy, melyet valamikor ép oly szálerdő borított, mint ma a Jánoshegyet, most az erdők letarolása következtében csaknem teljesen kopár, s mivel az eső a televényföldet lemosta, megkísérlett ujrafásításuk csak lassan halad előre.

Végül a harmadik és épen nem kicsinylendő tényezője a Sas- és Gellérthegy flóraalakulásának a törököknek a hódoltság idejében való huzamosabb itt időzése.

Mindeddig még megoldatlan, de rátermett botanikus bizonyára izgató feladat annak kimutatása, hogy az annyira virágkedvelő török nép milyen, a török invázió előtt nálunk ismeretlen növényfajokat honosított meg Magyarországon. Egyes fajokról máris tudjuk, hogy azok nálunk való meghonosításukat és elterjedésüket nekik köszönhetik. Ilyen például a henye boroszlán (*Daphne Cneorum*), a szentiváni (Győr megye) homokpuszták szép ékessége, s ilyen a *Marrubium creticum* nevű alkalmatlan gyom. De kétségtelen, hogy az Eger és Pécs mellett, továbbá a Gellérthegyén ma vadontermő fügefákat is ők ültették, aminthogy számos pompakedvelő pasa és bég, sok új rózsá-, szegfű- és tulipánfajt termelt kertjében, melyek késő utódjai

bizonyára itt lappangnak elvadulva vagy kultiváltan flóráinkban.

Ilyen török jövevény Budapest növényzetében a *Peganum Harmala* (török pirosító), mely nemcsak a budai hegyek, hanem az egész ország flórájának legnagyobb ritkasága, mivel egész Magyarországon csupán a Gellérthegyén tenyész, s itt is csak 8—9 bokorban. Ezek a bokrok egy helyre zsúfoltan állanak egymástól 3—4 lépésnyi távolságban a Gellérthegy déli lejtőjén, mintegy husz méternyire a Gyopár-utca kezdetétől. A növény többszörösen szárnyalt, sallangos levelei a földi füstikére (*Fumaria officinalis*) emlékeztető párnákat alkotnak, de e párnák a füstike hamvasszürke színétől eltérőleg haragos-zöldek. Megkülönböztetik továbbá a növényt a füstikétől ősszel jelentkező őszirma szennyes-sárga, igénytelen virágai, a bogyszerű, magánosan álló, zöld, később fekete termése.

A harmala lelőhelyét évek óta időközönként fel szoktam keresni, sminden egyes esetben megállapíthatom, hogy a bokrok száma sem nem fogy sem nem szaporodik. A legutóbbi év őszén (1913.) szintén megvolt még mind a kilenc, nyolc az említett helyen, egy pedig 50—60 méternyire keletre. De ezeknél többet a leg gondosabb kutatás mellett sem lehet találni az egész hegyen.

A török pirosítóról dr. Kiss István a következőket írja a „Természettudományi Közlöny“ 1912 évi 14. számában:

Kétségtelen, hogy a török pirosítót csak a törökök hozták be és honosították meg nálunk s bizonyára nem véletlenül került hozzánk, mint nemrég a szerbtövis, mert ha őslakos volna, másutt is elő kellene fordulnia; ha csakély igényű volna, több helyütt is meg

kellett volna telepednie, sőt a magva sem oly szerkezetű, hogy a véletlen szerepelhetne mint beszállító körülmény. Felmerül tehát az a kérdés, mi célból honosították meg: mint dísznövényt, mint ipari célra hasznát hajtó, vagy mint orvosi növényt? Az első feltevés aligha egyezik a valósággal, mert a törökökben már a háremélet kifejlesztette a szép iránti érzéket, a virágok szeretetét és költők is megéneklik a virágokat; bizonyára ok tulipánt és rózsát s más keleti virágot honosítottak meg Budán, de a mi igénytelen külsejű kórónk nem köthette le a virágkedvelő törökök figyelmét. Ipari célokra még kevésbé szolgálhatott, mert az a néhány bokor oly kevés gyümölcsöt hozott, hogy az még csak a házi iparnál sem jöhet számba; ruháikat pedig bizonyára Törökországból importálták, főleg a fezeket, melyek festésére a török pirosítót otthon használták. Sokkal valószínűbb, hogy a rá fordított gondosságnak, melylyel azt meghonosítani inarkodtak, mélyebb egyéni oka van. A török pirosító féltve őrzött kincse lehetett valamelyik budai török főurnak, vagy valamelyik pasának, aki nem röstellette a fáradságot és költséget, hogy vilájának kertjében a Gellérthegy oldalán meghonosítsa ezt az igénytelen kórót, melyben hite szerint nagy gyógyító erő lakozik.

Hogy e sorokat megérthessük, tudnunk kell, hogy e növénynek eredeti lelőhelyén (Dél-Olaszország, Spanyolország, Macedonia, Dél-Oroszország és Arábia) a lakosság gyógyítóerőt tulajdonít a harmala magvának, főleg a szembaj ellen. Ép ezért a növény „harmel“ név alatt az araboknál igen elterjedt gyógyszer, másutt pedig olyan részegítő és bódító élvezeti cikk, mint a hasia.

Arra a föltevésre különben, hogy a Gellérthegy déli lejtője kertje lehetett valamely török főurak, talán epen a pasának, egyéb támpontunk is van. A Gellérthegy délkeleti végét ugyanis azok a barackfák borítják, amelyekben a messzeföldön híres „gellérthegyi őszibarack” terem. Nyugat felé a hegy alján, ahol a gyümölcsösök véget érnek, keleti komorságban áll még ma is néhány nagyon öreg ciprusfa (*Cupressus sempervirens*) és keleti thuja (*Thuja orientalis*), mindkettő tudvalevőleg kedvelt parkfaja a tehetős törököknek. A *Peganum Harmala* említett csoportos lelőhelye közelében pedig 4—5, átlag másfélméter magasságu fügefabokor. E ma már elvadult bokrokról kétségtelen, hogy azok török ültetés eredményei.

Beigazolt tény ugyanis, hogy Magyarországon a fügefa elvadult állapotban csak ott található, ahol a török hosszabb ideig tartózkodott, mint például Pécsen, Érden, Egerben és Orsován. A gellérthegyi török eredetű fügefácskák gyümölcsöt is hoznak, mely azonban galambtojásnál nagyobb nem igen lesz és zöld marad. *Tuzson János* műegyetemi tanár és kiváló botanikus állítása szerint e fügek melegebb években meg is érnek, én azonban élvezhetőt nem találtam, aminek oka az is lehet, hogy az utóbbi évek hűvös és nedves nyara bizony nem igen kedvezett a füge érésének.

Mindenesetre szép és derék cselekedet volna, ha a főváros vagy az állam nagyszerű külföldi példák után módját ejtené annak, hogy a Gellérthegy török eredetű növényei — főleg az egyedül csak itt található harmala — mint a kipusztulásnak nagy mértékben kitett természeti emlékek, kellő védelemben részesüljenek.

Zoltán Vilmos.